

BALLA TIBOR

**KÖZÖS HADSEREG KONTRA HONVÉDSÉG,
AVAGY A BIRODALMI ÉRDEK ELSŐBBSÉGE
FERENC JÓZSEF MAGYAR KATONÁI
A DUALIZMUS KORÁBAN**

A Poroszországtól 1866-ban elszenvedett katonai vereség következtében a Habsburg-birodalomban gyökeres változtatásokat hajtottak végre a hadügyek terén, a folyamat egyúttal a belső politikai átrendeződést is siettette. Az 1867-es kiegyezés eredményeként létrejött új államalakulat, az Osztrák-Magyar Monarchia a XIX. század második felében kiterjedése, lélekszáma és politikai súlya alapján Európa egyik vezető nagyhatalma volt.

A dualista állam hadügyének kereteit Magyarországon a véderőről szóló 1868. évi XL., a honvédségről alkotott XLI., és az önkéntes népfelkelésre vonatkozó XLII. törvénycikk határozta meg, amelyeket Ferenc József 1868. december 5-én szentesített. (A birodalom Lajtán túli felében az 1868 Nr. 151., az 1869 Nr. 68. és az 1886 Nr. 90. törvények voltak ezek megfelelői.) Ezek a törvények – amelyeket tízévente meg kellett újítani – kisebb változtatásokkal érvényben maradtak egészen 1918-ig, de a Habsburg-monarchia két fele (a Birodalmi Tanácsban képviselt királyságok és országok, más néven Ausztria, illetve a Magyar Szent Korona országai) közötti gyakori nézetkülönbségekre adtak okot.

Az uralkodó, mint legfelsőbb hadúr, fejedelmi joga maradt a birodalom fegyveres erejének vezénylete. A közös hadügyek egységes irányításáról (jellemző módon mindez Bécsből történt) a közös hadügyminiszter, a hadsereg főfelügyelője, az uralkodó katonai irodájának főnöke, a vezérkar főnöke, továbbá az egységes tábornoki kar gondoskodott. Az egyes fegyvernemek, szolgálati ágak irányítását főszemlélők végezték.

A véderőtörvény értelmében a Monarchia fegyveres ereje két haderónemet foglalt magába. A szárazföldi haderő (szervezettség, kiképzettség, bevetettség, a fegyverzet szintje szerint) három fő részre – vonalra – oszlott. Gerincét a császári-királyi, majd 1889-től császári és királyi, vagy közös hadsereg alkotta, amely a birodalom egész területéről egészült ki, vezényleti nyelve német volt, a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartozott, katonai ügyeit főparancsnok irányította. Békeidőben keretrendszerben létezett, külső és belső

ellenség ellen bármikor rendelkezésre állt, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevethették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, táborig és vartüzérség, műszaki, hadtáp, szállító és egészségügyi alakulatok) képviselve volt. Egy eljövendő háború megvívására elsősorban ez a hadsereg volt hivatva.¹

A másik haderőnemet alkotó császári (és) királyi haditengerészeti flotta még a rivális olaszhoz képest is gyengének számított, nagyobb támadó hadműveletek végrehajtására nem volt képes, csupán a birodalom nagy kiterjedésű adriai partvidékének hathatós védelmére szorítkozhatott.

A második vonalat a Magyarországról kiegészült magyar királyi honvédség, illetve az annak ellensúlyaként létrehozott, utánpótlását Ciszlajtániából nyerő császári-királyi Landwehr alkotta. Mindkettő saját honvédelmi miniszterének alárendeltségébe tartozott, élén főparancsnok állt, csupán gyalogos és lovascsapatokból alakult meg. A két honvédség kiegészítő szerepét hangsúlyozta, hogy békében csak kis létszámú keretek képezték csapataikat, kivételesen a belső rend fenntartására, háborúban a közös hadsereg támogatására és honvédelemre alkalmazhatták azokat. A kezdetben 82 gyalogzászlóalj és 32 lovasszázadot számláló honvédséget² 1913-ban tüzérséggel látták el. A haderő egységes voltát is biztosította, hogy a honvédség és a hadsereg ugyanazon fegyvernemének szabályzatai, jelvényei, rendfokozati jelzései, fegyverzete és felszerelése megegyezett. A különbség a német, illetve a magyar és horvát szolgálati nyelvben, a ruházatban és az eskü szövegében volt. Ugyanakkor a Landwehrben – amely 1908-tól már tüzérséggel is rendelkezett – még a vezényleti nyelv és az eskü szövege is azonos volt a közös hadseregével.³

A harmadik vonalat a csupán háborúban létrehozandó és a veszteségek pótlására szolgáló magyar királyi népfelkelés, valamint az ennek megfelelő osztrák Landsturm képezte.⁴ Az első világháborút közvetlenül megelőző időszakra – kiképzésének, felszereltségének, harcértékének minőségi javulásával, a korábbi keretjellel megszűnésével – a két honvédség előrerukkolt és bekevert a haderő első vonalába, míg a népfelkelés a második vonalat alkotta.

---

¹ 1868. XL. törvénycikk a véderőről. In: Az 1868. évi honvédelmi törvények 3-8.

² Uo.

³ Wagner, Walter: Die k.(u.)k. Armee – Gliederung und Aufgabenstellung. In: *Die Habsburgermonarchie* 1987. 418-419.

⁴ Berkó István, 1928. 29.

A MAGYAR ALAKULATOK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA A HADERŐBEN

1869-ben a 80 sorgealozredből 41; a 33 vadászzászlóalj közül 2; mindegyik (szám szerint 14) huszárezred; a 13 ulánusezredből 2; a 12 tábori tüzérezred és 12 vartüzér zászlóalj közül 3-3; valamint 6 trén osztály egészült ki Magyarországra területéről, míg a műszaki és egészségügyi csapatokhoz a birodalom másik feléből származókkal vegyesen osztottak be magyarokat.⁵

Jelentős haderőn belüli szervezeti változásokkal járt a horvát-szlavón és bán-sági határőrvidék felszámolása, melyet gróf Andrássy Gyula magyar miniszterelnök kezdeményezett az uralkodónál az 1869. augusztus 13-i közös minisztertanácson. Azt 1871 augusztusában kezdték el, fokozatosan hajtották végre, Horvátországban 1873 őszén, teljesen 1881. augusztus 1-jén fejezték be.⁶

A feloszlott horvát-szlavón határőrvidék területéről 6 új császári és királyi gyalogezredet (16., 29., 43., 70., 78., 79.) állítottak fel, ezen kívül a magyarországi kiegészítésű csapatok 1873 őszén még két huszárezreddel (15., 16.) gyarapodtak.⁷

Nemcsak a közös hadsereg, hanem a honvédség csapatai is szaporodtak: 1872-ben négy (83-86.), 1873-ban hat (87-92.) új honvédzászlóaljat alakítottak meg a területről.⁸

A magyar állítású ezredek zömét (az 1880-as évektől 80 százalékát, később még többet) Magyarországon állomásoztatták. Ugyanakkor egyetlen osztrák ezred sem tartózkodott magyar területen.⁹ A birodalom területén 1883-tól létező 15, majd 1909-től 16 hadtest közül hat a Magyar Korona országában állomásozott, csapatai onnan is egészültek ki.

Leglátványosabban a magyar királyi honvédség fejlődött, főleg az 1890-es évektől. Fejlesztése a századforduló után (pl. 1908-ban a géppuskás osztagok, 1912-13-ban a tüzérség felállításai) a közös hadseregével lépést tartva történt. 1914 júliusában a császári és királyi hadsereg 16 hadtestje közül hat, 33 gyaloghadosztálya közül 12, kilenc lovashadosztályából 4 rekrutálódott Magyar-

⁵ Kaiserlich königlicher Militär-Schematismus für 1869–1870. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. Wien, Jänner 1870. 270-679., Bati Berkó István: *A magyarság a régi hadseregben*. Bp., 1926. 53-54.

⁶ Wertheimer Ede: *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*. Első kötet. Bp., 1910. 486-488., 500. Andrássy Gyula gróf (1823–1890): 1867–1871 között magyar miniszterelnök és honvédelmi miniszter, 1871-től 1879-ig közös külügyminiszter.

⁷ Die Habsburgermonarchie 1918/19, 417., 437.

⁸ Barczy Zoltán–Somogyi Győző: *Királyért és hazáért*. Bp., 1990. 23-24.

⁹ Galántai József, 1985. 107-108.

országról. Csapattestei közül összesen 47 gyalogezred és 8 tábori vadászászlóalj, 16 huszár- és 2 ulánusezred, 18 tábori ágyúezred, 6 tábori tarackos ezred, 4 lovas tüzérosztály, 6 nehéz tábori tarackos osztály, 5 hegyi tüzérezred, 2 vartüzérezred, 3 önálló vartüzérsászlóalj, 6 árkászászlóalj, 3 utászászlóalj, 6 vonatosztály, 8 egészségügyi osztag nyerte kiegészítését az ország területéről. A felsoroltakon kívül a vasúti és a távíróezredhez, a légjáró- és a gépkocsizó-csapatokhoz szintén osztottak be magyar legénységet.

A honvédségnek ekkor 32 gyalogezrede, 10 huszárezrede, 8 tábori ágyúezrede, 1 lovas tüzérosztálya volt.¹⁰

Az egész szárazföldi haderő 49 gyalog- és 10 lovashadosztállyal (ebből 2 honvéd lovashadosztály, a magyar és az osztrák honvédségnél egyaránt 8-8 gyaloghadosztály), 14 tábori (ebből 8 magyar királyi honvéd) és 3 hegyi tüzérdandárparancsnoksággal, 5 vartüzérdandárral rendelkezett a mobilizálás előtt.¹¹

A július végi mozgósítás után a Monarchia hadtestjeit 6 hadseregbe vonták össze, ez összesen 52 gyalog- és 11 lovashadosztályt jelentett, a haderő létszáma 3,2 millió főre rúgott.

MAGYAR LEGÉNYSÉG A FEGYVERES ERŐBEN

Az 1868-as véderőtörvény kimondta a 20. életévüket betöltött férfiak általános és személyes hadkötelezettségét, valamint azt, hogy a magyar újoncokat a közös hadsereg magyar egységeibe kell beosztani. A szolgálati kötelezettséget az első és második vonalban egyaránt 12 évben szabták meg. A hadseregben a 3 év aktív katonáskodást 7 év tartalékállomány (ezen idő alatt legfeljebb háromszor hívhatták be a tartalékost néhány hetes fegyvergyakorlatra), majd utána még 2 év tartalékos honvéd szolgálat követte. A honvédségnél két év volt az aktív szolgálati idő¹², de az 1870-es években még sokan megúszhatták néhány hónapos tényleges katonáskodással. Mindezek a kor követelményei szerinti, nagy létszámú tömeghadsereg létrehozását célozták.

Az évenkénti sorozáson sorshúzással döntöttek az újoncok sorsáról. A legnagyobb számokat húzó a közös hadseregbe, vagy a két honvédséghez vonul-

---

¹⁰ Berkó István, 1926., 73.

¹¹ *A világháború 1914–1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.* I. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Bp., 1928. 207-209.; Sobicka, Oberstleutnant: *Gliederung und Entwicklung der Batterien der österreichisch-ungarischen Feld- und Gebirgsartillerie im Weltkrieg 1914-1918.* Wien, 1920. 5.

¹² Az 1868. évi honvédelmi törvények 3-30.

tak be. Miután nem volt szükség arra, hogy minden 20. életévét betöltött férfit három évig fegyverben tartsanak, a hadseregben létrehozták a póttartalék intézményét. Ebbe a közepes számokat húzókat, továbbá a tanítókat, tanárokat, örökölt földbirtokok tulajdonosait és az egészségileg nem teljes értékű embereket osztották be, kiképzési idejük 1882 után csupán nyolc hét volt. A sorozáson legkisebb számokat húzókat 1886 után a népfelkelésbe sorolták be.¹³ Aki a sorozáson nem jelent meg, vagy alkalmatlannak találták, még a két következő évben sorra került.

A hadsereg évenkénti újoncjutalékát (amelyet a két törvényhozás évente megszavazott) a két országrész között mindig a népszámlálási eredmények alapján osztották fel, ezt 1868-ban 95.474 főben állapították meg. Magyarország általában az újoncok 41 százalékát adta, ez 1868-tól 39.339 fő volt¹⁴, az 1880-as népszámlálás alapján e kontingenst 39.552 főre módosították. Az újoncok közel 80 százaléka a császári és királyi hadseregbe, illetve a haditengerészethez vonult be, a többieket egyenlő arányban osztották szét a két honvédség között. A magyar királyi honvédség újoncainak száma kb. 20.000 fő volt.¹⁵

Az 1889. évi VI. törvénycikk (az új véderőtörvény) az állításkötelezettség határát 21 évre, a közös hadsereg évi újonclétszámát 103.100 főre emelte, amelyből Magyarország a közös hadsereg és haditengerészet számára 42.711 főt, a honvédség részére 12.500 újoncot állított ki.¹⁶ (A honvédség újonclétszámát 1890-ig nem határozták meg, azt évről-évre a honvédelmi miniszter állapította meg.)

Az 1912. évi XXX. törvény bevezette a két éves szolgálati időt, a változó népességi adatokat figyelembe véve a kontingenseket jelentősen megemelte. Így 1912-ben a császári és királyi hadsereg 159.500 – magyar területről 57.997 – újoncot, a honvédség 17.500 embert kapott.¹⁷ 1914-re az osztrák-magyar hadsereg éves újoncainak száma nem változott, viszont az 1914. évi X. törvénycikk szerint a Magyar Szent Korona országai a közös haderőbe 70.406, a honvédségnek pedig 25.000 főt adtak.¹⁸

A császári és királyi haditengerészethez csak az 1889-es véderőtörvény hatálybalépését követően kezdtek újoncokat sorozni Magyarországról. A hadiflot-

---

¹³ Deák István, 1993. 77.

¹⁴ 1869. évi I. tc. In: *A véderőről illetőleg a magyar királyi honvédségről szóló törvények 1867 – 1873.* Bp., 1874. 47.

¹⁵ Berkó István, 1926., 53-54.

¹⁶ Rendeleti Közlöny, 1890. 5.

¹⁷ Rendeleti Közlöny 1912. 236-237.

¹⁸ Rendeleti Közlöny 1914, 85-89.

tánál szolgáló magyarok aránya a századforduló után jelentősen nőtt. A magyar állampolgárságú legénység száma 1913-ban 4808 fő volt, (a haditengerészet legénységi állománya ebben az évben 17.689 főt tett ki), a tisztikarban 1913-ban összesen 1748-an teljesítettek szolgálatot, közülük 314 fő volt magyar. A magyarországi illetőségű haditengerészeti újoncok száma 1111 volt az utolsó békeévben, amely az összes újonclétszám (mintegy 5450 ember) 20,4 százalékát jelentette.¹⁹ Az 1868-tól az első világháború kitöréséig eltelt 46 év alatt Magyarországról 8 millió embert soroztak be katonának. Ebből négy és fél millió szolgált a közös hadseregben ténylegesen három, a haditengerészetnél négy évet, félmillió a honvédségben két évet. Hárommillió volt a nyolchetes kiképzés után szabad-ságolt póttartalékosok száma, ezek kétharmada a közös hadseregben, egyharmada a honvédségnél kapott kiképzést.²⁰

1883-tól a közös hadsereg ezredei az újoncokat pontosan meghatározott területről kapták, a parancsnokságok és csapatok elhelyezésénél is a területi elv érvényesült. A honvédség és az osztrák Landwehr alakulatai kezdettől fogva területi elven egészültek ki.²¹

A császári és királyi hadsereg kiegészítése céljából a birodalmat 1889-től 106 kerületre osztották. Az első világháború előtt már 112 kiegészítő kerület létezett, ebből 47 volt Magyarországon. Minden kerület általában egy gyalogezredet állított ki. A honvéd kiegészítő kerületek területileg 1912-ig elkülönültek a közös hadseregétől, azután egybeestek azokkal.²²

A Monarchia 51,4 millió népességéből Magyarország 1910-ben 20,9 millió fővel (40,6 %) bírt. A birodalom nemzetiségei közül a német után a második legnagyobb, a tízmilliós magyarság volt (aránya 19,6 %). Ugyanabban az évben a hadsereg (tényleges és tartalékos állományú) katonáinak 23,1 százaléka volt magyar, a németek után (25,2 %) a legnagyobb számban képviselték magukat. A lovasságnál aránytalanul sok magyar (az összes ott szolgáló katona több mint egyharmada) teljesített szolgálatot, ugyanakkor nagymértékben felülreprezentáltak (szintén egyharmados arány) voltak a vonatszolgálatnál. A magyar katonák közül legkevesebben a tábori vadászoknál (7,1 %) és a vártüzérségnél (13,6 %) szolgáltak.²³

A közös hadsereg békelétszáma 1868-ban mintegy 272.000 ember volt, hadiállományát 800.000 katona (ebből Magyarország 329.632 főt állított ki) al-

---

¹⁹ Magyarország az első világháborúban 243.

²⁰ Berkó István, 1926. 65.

²¹ Deák István, 1993, 79.

²² Galántai József, 1985, 110.

²³ Deák István, 1993, 25-26., 226.

kotta. A kiegyezés után egy évvel a hadsereg kilenctizedét adta a szárazföldi haderőnek, a fennmaradó részt a két honvédség alakulatai képezték.

1914 júliusában a Monarchia haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult. A szárazföldi haderő békelétszámába 36.000 tiszt és 414.000 főnyi legénység, összesen 450.000 ember tartozott. Az egész haderő hadiállományát 1,8 millió ember alkotta, ennek kb. 30 százalékát Magyarország állította ki.²⁴

A magyar királyi honvédség békeállományába 1869-70-ben 11.500 fő,²⁵ 1889-től 25.000 katona, 1914 nyarán pedig megközelítőleg 50.000 ember tartozott. Hadilétszáma a kezdeti 85.000-ról, több mint 200.000 főre nőtt.²⁶

A dunai birodalom kiképzett fegyvereseinek számát, hadicélokra fordított kiadásait, valamint hadseregének technikai fejlettségét tekintve alulmaradt főbb első világháborús ellenfeleivel szemben. E lemaradás elsősorban a birodalom gazdasági lehetőségeinek korlátozott voltából eredt.²⁷ Magyarországon a hadsereg fordított kiadások a GDP-hez viszonyítva 1913-ban 4,7 százalékot tettek ki. Az egy lakosra számított katonai kiadások a korabeli európai országok közül tehát itt voltak a legkisebbek. Ez annak köszönhető, hogy a hadsereg fenntartásának költségeit kétharmad részben a Monarchia másik fele fedezte.

A közös hadsereg fenntartási költségei (koronára átszámítva) 1869-ben 171 millióra, 1913-ban 910 millióra rúgtak, ehhez a magyar államháztartás kb. 60, illetőleg 250 millióval járult hozzá. A honvédségre fordított kiadások 1869-ben 12 millió, 1913-ban 111 millió koronát tettek ki.²⁸ Az osztrák-magyar hadsereg költségvetését, a rendelkezésre bocsátott pénz felhasználását a két országgyűlés a delegációkon keresztül ellenőrizte.

---

²⁴ Österreich – Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Erster Band. Unter der Leitung von Edmund Glaise–Horstenau. Wien, 1930. 80.

²⁵ Mikár Zsigmond szerk.: A magyar királyi honvédség schematismusa 1870. Pécs, 1870. 4.

²⁶ Papp Tibor: *Die königlich ungarische Landwehr* (Honvéd) 1868–1914. In: *Die Habsburgermonarchie 1987*. 655-657.

²⁷ 1911-ben a dunai birodalomban az újonckontingens az állításkötelezettek 13 százalékát tette ki, ugyanakkor ez az arány Németországban 22 %, Franciaországban 27 %, Olaszországban 15 %, Oroszországban 11 %. A költségvetési békeállomány az össznépeesség arányában a Monarchiában 0,7 % (400.000 fő), Németországban 1 % (600.000 fő), Franciaországban 1,5 % (600.000 fő), Olaszországban 0,8 % (275.000 fő), Oroszországban 0,9 % (1.100.000 fő). Ausztria-Magyarországon az egy főre jutó fegyverkezési költségek a legutolsó helyen álltak Európában, éves költségvetéséből csak 12 % jutott hadikiadásokra. In: Horsetzky, Adolf von: *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge seit 1792*. Wien, 1913. 696-698.

²⁸ Katus László, 2000. 327-329.

MAGYAR KATONATISZTEK A KÖZÖS HADSEREGBEN ÉS A HONVÉDSÉGBEN

Ausztria-Magyarországon az egységes és nemzetek feletti hadsereg volt a legjelentősebb összetartó erő. Ezen belül a tisztikar volt az a testület, mely az összbirodalmi szellemet a leginkább megtestesítette. A tiszteket az uralkodóhoz és a Monarchiához fűződő töretlen hűség jellemezte.

1869-ben a magyarok aránya a hivatásos tisztikar egészében 20, a vezérkarban 19, a lovasságnál 37, a gyalogságnál 24, a vonatcsapatoknál 15 % volt. A hivatásos magyar tisztek aránya 1910-ben alig több mint 9 % (1914-ben meghaladta a 10 százalékot²⁹), míg a németeké 78,7 % volt. A magyar tartalékos tisztek eloszlása ugyanekkor a hadseregben 23,7 %, 1869-ben ennél csupán egy százalékkal volt kevesebb.³⁰ A vezérkarban a magyar tisztek aránya 1914-ben 18 % volt.

1868–1914 között a tiszt- és a tábornoki kar mintegy negyede került ki Magyarországról, a tisztek kb. 15 százaléka volt magyar. A német elem a tisztek sorában a dualizmus korában végig többségben volt. A magyarok aránya lassan növekedett és mindig a német tiszteké után következett. A közös ezredek magyar tisztjei annak következtében, hogy kiegészítő kerületük közelében állomásoztak, szorosabban kötődtek nemzetükhöz. Sőt, a magyarországi császári és királyi ezredek többségben lévő német tisztjei is megindultak egyfajta asszimiláció útján. Ezt bizonyítja, hogy az 1880-as évektől egyre többen megtanultak magyarul. 1887-ben az aktív tisztek 28 százaléka beszélte a magyar nyelvet.³¹

A közös hadseregbeli tisztek tekintélye nagyobb, szakképzettsége magasabb volt a két honvédségben szolgáló bajtársaikénál, ugyanakkor a második vonalban szavatolták számukra a gyorsabb előrelépést a ranglétrán. Az 1890-es években a honvédségnél a Ludovika Akadémiát végzett hadnagyból 9 év alatt lehetett százados, megelőzve a k.u.k. tisztek előléptetésének tempóját.³² (Ennek ellensúlyozására az előléptetések során a hadseregben a magyar származású tiszteket preferálták, továbbá kedvezőbb karrierlehetőségeket kínáltak számukra.) A hadseregben szolgáló magyarok feltehetőleg tehetségesebbek voltak és nagyobb hivatástudattal rendelkeztek azoknál, akik átmentek a kevésbé elismert honvédséghez. A birodalom vezetése szükségesnek ítélte, hogy jelentős számú magyar tiszt szolgáljon nemzetek feletti haderejében.³³

---

²⁹ Hajdu Tibor, 1999. 166.

³⁰ Deák István, 1993. 228-232.

³¹ Hajdu Tibor, 1999. 103., 164-166., 175., 267.

³² Hajdu Tibor, 1999. 104.

³³ Deák István, 1993. 234.

A hagyományos magyar követelést, hogy a Magyarországról sorozott ezredekben minél több magyar tiszt szolgáljon, az 1880-as évektől a hadvezetés maga is szorgalmazta, csupán csak az ezrednyelv ismerete miatt is. Azt viszont, hogy a magyar ezredekben *kizárólag* magyar honos tisztek legyenek, az uralkodó nem fogadta el, mivel ellenkezett hadserege egységéről vallott nézeteivel. Más lapra tartozik, hogy ehhez nem is állt volna elegendő magyar katonatiszt rendelkezésre.³⁴

A haderő tisztjeinek legfelsőbb szintű képzése a katonai akadémiákon (a bécsújhelyi Mária Terézia Katonai Akadémián, a mödlingi Műszaki Katonai Akadémián, a budapesti Ludovika Akadémián, az 1912-től működő, az osztrák Landwehr számára utánpótlást nevelő bécsi Ferenc József Akadémián) folyt.³⁵

A vezérkar szakiskoláján, a bécsi Hadiiskolán évente 40-50 tiszt tanult, köztük 7-8 honvéd és 4-5 Landwehr tiszt. Az iskola elvégzése után ők vezérkari tisztek lettek. A honvédtiszteket felvételi vizsga nélkül vették fel, végzés után visszatértek a magyar honvédséghez.³⁶

A Hadiiskola hallgatóinak 1867-1887 között átlagosan 13 százaléka, 1888-1902 között 16,5 százaléka volt magyar származású.³⁷

A magyar növendékek egyenetlenül oszlottak meg a különböző katonaiskolákon. A bécsújhelyi Theresianumban régóta aránytalanul sok magyar tisztet képeztek ki a lovasság számára, másrészt viszont a századfordulón nem voltak magyar nemzetiségűek a tüzérségi vagy más műszaki iskolákon.³⁸ A bécsújhelyi Katonai Akadémián 1872-ben a magyarok számáraánya 14 %, a mödlingi Műszaki Katonai Akadémián 12 % volt. Ugyanakkor 1914-re ez az arány 17,7%-ra, illetve 21,5 %-ra módosult.³⁹ 1912-ben a honvéd tüzérség felállításának megkezdésével egyidejűleg a Ludovika Akadémián tüzérségi szakot indítottak. Egyúttal több magyar hallgatója lett a közös hadsereg tüzérségi és műszaki iskoláinak. A magyar tüzér és más műszaki tisztek száma is jelentősen emelkedett a világhégés előtti években.⁴⁰

---

³⁴ Hajdu Tibor, 1999. 179.

³⁵ Ságvári György, 1994. 212-213.

³⁶ Deák István, 1993. 144., Ságvári György, 1994. 212-213.

³⁷ Hajdu Tibor, 1999. 108.

³⁸ Deák István, 1993. 118-119.

³⁹ Hajdu Tibor, 1999. 167., 170.

⁴⁰ A honvéd tüzérség megszervezésének kérdéséhez lásd: Tibor Balla: Die Organisation der Honvedartillerie in den Jahren 1912–1914. In: Die k.u.k. Armee. Herausgegeben von Ferenc Glatz. Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest. Band 6. Bp., 1998. 75-78., továbbá Balla Tibor: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914. I. és II. In: HK 1993/3. 18-45., ill. 1993/4. szám 43-75.

1867 és 1914 között Magyarországon békeidőben a nemességadományozások egynegyede jutott a tisztikarra. Az ország területén született tisztek 25-35 százaléka, a magyar anyanyelvű tisztek 42-43 százaléka származott nemesi családból.⁴¹

1896-ban a közös hadsereg egész tisztikarában a nemesek aránya 22 %, a gyalogságnál 14 %, míg a lovasságnál 58 % volt. Ezen belül a huszártisztek között volt a legmagasabb a nemesek aránya: 62 %.⁴²

A magyar honvédségben az eredetileg is nemesi címet birtokló tisztek hányada nagyobb volt, mint a közös hadseregben. 1869-ben az újonnan kinevezett törzstisztek háromnegyede volt nemes, arányuk 1881-re a felére csökkent.⁴³

A honvéd tisztikar a k.u.k. tisztikarhoz hasonlóan, középosztályi származású volt. Az 1890-es években a közös és honvéd tisztikar presztízse közötti, a korábbi két évtizedben meglévő nagy távolság jelentősen mérséklődött. A századforduló után már a honvédségben szolgált az aktív magyar származású tisztek fele, a császári és királyi alakulatokban szolgálatot teljesítők közül is sokan kérték áthelyezésüket a honvédséghez.

A tényleges honvédtisztek száma az 1870-es évek közepén ezer körül volt, csak 1889-ben haladta meg az 1200 főt. A századfordulós 2000-ról 1910-re, 2800-ra nőtt.⁴⁴

1868-ban az egyéves önkéntesi intézmény (amely féléves képzéssel és féléves csapatszolgálattal járt) meghonosításával háború esetére is biztosították a csapatok tartalékos tiszti szükségletét. Tartalékos tisztt olyasvalaki lehetett, aki elvégezte a rendeletben megjelölt középiskolák valamelyikét. Az egyéves önkéntesi tanfolyam sikeres elvégzésén túl igazolnia kellett, hogy megfelelő polgári állással és jövedelemmel rendelkezik. Az első világháború előtt a tartalékos tisztek főhadnagynál magasabb rendfokozatot általában nem érhettek el.⁴⁵ Az 1870-es évek végére ötezer, az 1880-as évek végére hétezer tartalékos tiszttje volt a közös hadseregnek, vagyis ekkorra három aktív tisztre jutott egy tartalékos. A tartalékos tiszti vizsgán a magyarokkal szemben magas követelményeket állítottak, ezért kevesebb magyar tartalékos tisztt volt, mint osztrák. 1889-től az egy évet leszolgált önkéntes köteles volt tiszti vizsgára jelentkezni és bukás esetén évet ismételni.

---

⁴¹ Hajdu Tibor, 1999. 102., 148.

⁴² Hajdu Tibor, 1989. 50-52.

⁴³ Deák István, 1993. 207.

⁴⁴ Hajdu Tibor, 1999. 111., 114., 262., 270.

⁴⁵ Hajdu Tibor, 1989. 45-47.

Főként az orvosok, gyógyszerészek és állatorvosok éltek az egyéves önkéntes kedvezménnyel. Mintegy egyharmaduk saját költségen, míg a szegényebbek államköltségen tölthették le egyéves tényleges szolgálatukat. 1912-ben megszüntették a saját költségen teljesítendő önkéntesi szolgálatot, kivéve a lovasságot, lovas tüzérséget és a trént.

A honvédségnél az egyéves önkéntesi rendszert az 1882. évi XXXIX. törvény vezette be. 1890-től a honvédségnek járt az önkéntesnek jelentkezett magyar honosok 15 százaléka, ugyanakkor a k.u.k. tartalékos tisztek szolgálati idejük (12 év) utolsó két évét a honvédségnél tölthették le. A honvéd tartalékos tisztikar egyharmada állt áthelyezett császári és királyi tartalékos tisztekből.

1869 és 1914 között a kinevezett közös hadseregbeli tartalékos tisztek 28 százaléka született Magyarországon. Ugyanebben az időszakban a hivatásos k.u.k. tisztek mintegy 12 százalékát aktiválták a tisztii utánpótlás nehézségeinek enyhítésére, legtöbbjükét az 1878-1899 közötti két évtizedben.⁴⁶ (1912-ben a közös hadseregben az összes egyéves önkéntes száma 3177, a honvédségnél ugyanakkor 1150 fő volt.)⁴⁷

HADSEREGFEJLESZTÉS ÉS A MAGYAR KÖVETELÉSEK

A német vezényleti nyelvű, dinasztikus szellemű közös hadsereget, amely nem különült el osztrák és magyar részre, a magyar közvélemény mindvégig idegennek érezte, sőt a birodalom osztrák felének népei sem igazán tekintették magukénak.

A magyar társadalom és az ellenzéki politikusok nagy része a közös hadsereg magyar részét szerette volna nemzetivé tenni. Sokan a fegyveres erők két részre osztását és egy magyar nemzeti haderő felállítását kívánták. Egy önálló magyar hadsereg azonban képtelen lett volna megőrizni az ország integritását.⁴⁸

Mivel a hadsereg (és a haditengerészet) fejlesztéséhez szükséges létszám-emelést és összegeket az országgyűlésnek kellett megszavaznia, ezért az ellenzéki honatyák cserébe „nemzeti vívmányokat” kívántak. Szerették volna, ha minden magyarországi illetőségű katona a honvédséghez kerül, továbbá, ha minden magyar kiegészítésű közös hadseregbeli ezredben magyar lesz a vezényleti és a szolgálati nyelv, ezekben használhatják a magyar zászlót és rang-

---

⁴⁶ Hajdu Tibor, 1999. 291-293., 301-303., 308., 313-315.

⁴⁷ Ságvári György, 1994. 48.

⁴⁸ Deák István, 1993. 78.

jelzéseket. Ha ezeket nem kapták meg, az ellenzéki politikusok obstrukcióval kívánták megakadályozni a véderőjavaslatok elfogadását. A hadsereg kérdése a dualizmus időszakában több alkalommal okozott súlyos belpolitikai válságot, főként 1889-ben, továbbá 1903-1904-ben és 1911-12-ben.⁴⁹

A magyar politikusok és kormányok a dualizmus idején a közös hadsereg rovására a nemzeti haderőnek tekintett magyar királyi honvédség jelentős szervezeti fejlesztésére, létszámának emelésére, felszerelése és fegyverzete minőségének javítására törekedtek, abban mintegy az önálló magyar hadsereg magvát látták. Az osztrák Landwehr is követte a magyar példát. Ennek következtében a két honvédség gyalogsága és lovassága gyakran jobb felszereléssel rendelkezett, mint a közös hadsereg megfelelő egységei.

A magyar miniszterelnökök az 1890-es évektől engedményeket próbáltak kicsikarni Béctől a közös hadsereg támogatása fejében. Olykor az ellenzék fentebb felsorolt követeléseinek egy részét is magukévá tették, ezen kívül kívánalmaik közé tartozott a magyar tisztek kötelező átvezénylése magyar ezredekhez, a német nyelvi követelmények enyhítése a magyar tisztjelöltek számára. Ezek nagy része irreális volt, hiszen pl. nem is volt elég magyar tiszt valamennyi magyar kiegészítésű alakulat parancsnoki posztjának betöltésére. 1903-ban az uralkodó több engedményt is tett a magyaroknak a hadsereget érintő kérdésekben, pl. engedélyezte, hogy magyar tisztek áthelyeztethessék magukat magyarországi ezredekhez, elrendelte, hogy a közös hadsereg magyarországi katonai épületeire a fekete-sárga császári mellé felvonhassák a nemzetiszínű magyar zászlót is.

1904-ben a magyar kormány elérte, hogy a bécsújhelyi Katonai Akadémián bevezették a magyar nyelv kötelező oktatását, a közös hadsereg magyarországi katonaiskoláin pedig kötelezővé tették számos tárgy tanítását magyar nyelven, még olyanok számára is, akik nem Magyarországról származtak.⁵⁰ Magyarul lehetett felvételizni a magyarországi k.u.k. hadapródiskolákba, ennek eredményeként 1905-07-ben a magyar kadétek több mint 80 százaléka már az ország határain belül tanult.

A soknemzetiségű Monarchia hadserege célszerűségtől vezérelve használta vezényleti és szolgálati nyelvként a németet. A besorozott bakák ugyanis tíz nagyobb és tucatnyi kisebb nyelvet beszéltek. Jelentős lépésnek számított tehát, hogy 1906-ban bevezették a magyar ezrednyelvet azokban az ezredekben, ahol a legénység legalább 20 százaléka magyar anyanyelvű volt. A korábbi 25

---

⁴⁹ Katus László, 2000. 329.

⁵⁰ Deák István, 1993. 77., 94-95., 118.

közös gyalogezred helyett 37-ben lett a magyar az egyik ezrednyelv.⁵¹ Ezt a közkatonák kiképzésénél és a velük való érintkezésre használták, és amelyet a tiszteknek és altiszteknek is el kellett sajátítaniuk. Természetesen a magyar ezredeknél is több ezrednyelv lehetett, ha az alakulatban még nagy számban szolgáltak szlovák, rutén, román, szerb, vagy horvát nemzetiségű katonák.

A dualista elv a hadügy vonatkozásában több ponton is sérült. Ennek egyik megnyilvánulása volt, pl., hogy a közös hadseregen belül nem alakult ki magyar hadsereg. A másik szembetűnő jelenség, hogy a hadsereg megrendeléseit nem osztották el arányosan a birodalom két része között, azonban ebben az ipari színvonal különbözősége is szerepet játszott. A közös hadügyminisztérium csak 1902-ben fogadta el elvekben a hadseregszállítások kvóta szerinti teljesítését. (A kvóta a birodalom közös költségeihez, így a közös hadsereg költségeinek fedezéséhez való hozzájárulás volt. Azt a dualista állam két fele gazdasági teljesítőképességének megfelelően az ún. adóképeségi arány, vagyis a kivetett egyenes adók egymáshoz való viszonya alapján állapították meg tízévenként. 1867-ben Magyarország kvótája 30% volt, de mivel a magyar gazdaság gyorsabban növekedett, mint a Lajtán túli, a kvótát fokozatosan emelték, így 1907-ben elérte a 36,4 százalékot.) Magyarország részvállalása a hadsereg ipari szállításaiban csak 1904-től közelítette meg a kvóta szintjét, így pl. 1908-ban a hadiszállításban 35,7 százalékkal vett részt.⁵²

A MAGYAR CSAPATOK SZEREPE A BÉKEÉVEK HADJÁRATAIBAN

A közös hadsereget először 1869-ben vetették be. A kiegyezés után Dalmácia korábban katonai szolgálat alól mentes lakosságát a Landwehrben letöltendő honvédelmi szolgálatra kötelezték. A tartományban élők még ezt sem akarták vállalni, és amikor 1869. szeptember közepén a Zárai Katonai Parancsnokság a lakosoknak a lőpor vásárlását megtiltotta, az elégedetlenek 50-60 fős fegyveres felkelő csoportokba verődve a Cattarói-öböl környékén, Krivošijében fellázadtak a kormányzat ellen. Megszállták a vidék stratégiai pontjait, blokád alá vontak néhány fontosabb erődítményt. A hadvezetés egy 7000 fős büntető hadosztályt állított fel (kétharmadát a kaposvári 44., a nagykanizsai 48., és a pécsi 52. közös gyalogezred zászlóaljai alkották) a gerillaharcot folytató felkelők (mintegy 1000 fő) leverésére. A magyar ezredek több üt-

---

⁵¹ Hajdu Tibor, 1999. 118-119.

⁵² Galántai József, 1985. 108.

közetben részt vettek. Az év végére a felkelők lecsendesítése sikerült. 1870 elején Bécs a lakosság körében közkedvelt Gabriel Rodich altábornagyot nevezte ki Dalmácia helytartójává, aki januárban Knezlac-ban egyezményt kötött a lázadókkal. Ennek értelmében azok felmentést kaptak a katonai szolgálat alól, fegyvert viselhettek, valamint amnesztiában részesültek.⁵³

A császári és királyi hadsereg első komoly erőpróbájára kilenc évvel később került sor. A nagyhatalmak berlini kongresszusa 1878. június 28-án felhatalmazást adott a Monarchiának az Oszmán Birodalom részét képező Bosznia-Hercegovina katonai megszállására.

Az osztrák-magyar bevonulás előtt néhány nappal Szarajevóban ideiglenes kormány alakult, amely szervezte és irányította a lakosság soraiból verbuválódott muzulmán felkelőcsapatok ellenállását. Oldalukon reguláris török alakulatok (kb. 30 zászlóalj) is harcoltak, a fegyveres csoportok összlétszáma a felkelés teljes kibontakozása idején mintegy 90.000 fő volt.⁵⁴

Az osztrák-magyar csapatok július 29-én lépték át a déli határokat. A Josef von Philippović tábornagy vezette, Boszniában előretörő 55.000 fős XIII. hadtesthez több magyar alakulat (a 6. gyaloghadosztályba a kecskeméti 38. és a pécsi 52.; a 7. hadosztályba a szegedi 46. és a zágrábi 53.; a 20. hadosztályba a debreceni 39. és a temesvári 61. közös gyalogezred) tartozott. A hadtest parancsnokságának alárendelt pécsi 7. közös huszárezred a Bosna völgyében felderítésre küldött ötödik századát, a felkelők augusztus 3-án Maglaj mellett kelepcebe csalták. A 144 fős század két tisztjét és 45 emberét veszítette el. Szarajevó augusztus 19-i bevétele során a 38., a 46. és az 52. magyar gyalogezred katonái tűntek ki vitézségükkel és ezek szenvedték el a veszteségek több mint felét is.⁵⁵

A Stephan von Jovanović báró, altábornagy vezette 20.000 fős 18. gyaloghadosztály (amelybe a budapesti 32. és a székesfehérvári 69. gyalogezred is tartozott) Hercegovinában nyomult előre, ahol augusztus 5-én megszállta Mostart, majd három nap múlva Stolac városát. A Stolac környékén lezajlott harcokban a 32. gyalogezred katonái tüntették ki magukat. Az időközben a felkelők által körülzárt városban az ezred 2. zászlóalja maradt, amely Stolac 22-én történt felmentéséig hősiessen védekezett. A 32. ezred felderítésre küldött 8. századát a felkelők augusztus 13-án Ravnicánál megtámadták, és

---

⁵³ Bánlaky József, 1942. 458-460.; Pilch Jenő, 1933. 397-399.

Rodich, Gabriel von, báró (1812–1890): osztrák-magyar tábornagyságig vitte, 1870-től Dalmácia helytartója.

⁵⁴ Bencze László, 1987. 79-81.; Bánlaky József, 1942. 479., 483.

⁵⁵ Bánlaky József, 1942. 474-477., 515-516. Philippović, Josef von Philippsberg, báró (1819-1889): osztrák-magyar tábornagyi rangot ért el, az 1878-as okkupáció befejezése után később hadtestparancsnok.

majdnem teljesen megsemmisítették. Augusztus 28-án Jovanović csapatai megszállták Nevesinjét, ezzel a tartományt pacifikálták.⁵⁶

Augusztus 21-én a III., IV. és V. hadtest mozgósításával a hadműveletek folytatására létrehozták a 2. hadsereget Philippović parancsnoksága alatt. A hadjáratban résztvevő osztrák-magyar katonák száma összesen 270.000 főre nőtt. Ezt követően 11 hadosztály, 276 löveggel folytatta a megszálló hadműveleteket a két tartományban.⁵⁷ A létszámában, fegyverzetében, felszerelésében gyengébb ellenféllel szembeni, nagy nehézségek árán kivívott győzelem azonban rámutatott a közös hadsereg fogyatékoságaira is.

Az okkupációban résztvevő 168 zászlóalj gyalogságból, 31 század lovasságból, 43 tüzérütegből, 8 század vartüzérségből és 27 műszaki századból 116 zászlóalj, 24 lovasszázad, 15 tüzérüteg, 3 vartüzér század, 16 műszaki század, tehát a mozgósított haderőnek mintegy kétharmada magyarországi kiegészítésű volt⁵⁸, továbbá a hadjáratban résztvevő loállomány zöme is Magyarországról származott.⁵⁹

Az okkupációs csapatok parancsnokai közül néhány magyar tábornok is figyelemreméltó teljesítményt nyújtott. Így pl. Szapáry László gróf, altábornagy, aki a 20. hadosztály, majd a III. hadtest élén Doljina-Tuzla és Doboj környékén vívott elkeseredett küzdelmet.⁶⁰

A Vécsey József báró, altábornagy vezette, a III. hadtesthez tartozó 1. hadosztály (soraiban a nagyváradi 37., a kecskeméti 38. gyalog-, és a 7. huszárezreddel) október 4-én Senković és Bandin (Odiak) mellett vívta meg a boszniai bevonulás egyik legnagyobb ütközetét, amelyben a felkelők zömét (közel 7000 embert) szétszórta és megfutamította.

Természetesen a legénység is több kimagasló fegyvertényt hajtott végre. A Szarajevó bevételénél megsebesült Hadzsi Loját, a felkelés vezérét a nagyváradi 37. gyalogezred 5. százada fogta el október 2-án. Ez a tény lényegesen hozzájárult a felkelők ellenállásának megtöréséhez.

A hadjárat során mutatott teljesítményük elismeréséül Szapáry László és Vécsey József altábornagyok a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét kapták.

---

⁵⁶ Pilch Jenő, 1933. 403., 406.; Bánlaky József, 1942. 499-502.

Jovanović, Stephan von, báró (1828–1885): osztrák-magyar altábornagy. Részt vett az okkupációban és leverte az 1882-es dél-dalmáciai felkelést.

⁵⁷ Bencze László, 1987. 224.

⁵⁸ Berkó István, 1926. 65.

⁵⁹ Bencze László, 1987. 224.

⁶⁰ Bánlaky József, 1942. 492-495., 524-525.

Szapáry László gróf (1831–1883): osztrák-magyar altábornagy az okkupáció során, később lovassági tábornok.

Az okkupáció befejezése után, október 19-én Ferenc József elrendelte a 2. hadsereg békeállományra helyezését.⁶¹ A harcokban különösen kitűnt 38. és 52. gyalogezredet jutalmul Bécsbe helyezték.⁶²

A megszállás alkalmával a magyar királyi honvédség zágrábi 83. honvéd dandárját (79., 80., 83., 87-89. honvéd zászlóalj) is mozgósították augusztus 17-én. Főként határbiztosítási feladatokat látott el a Korana és a Száva folyók mentén, de kisebb csatározásoknak is részese volt.⁶³ 87. és 88. zászlóalja szeptember közepén bosnyák területre lépett, és részt vett a Bihać körüli harcokban, ahol is Kulen-Vakuf helységet foglalta el. A 89. zászlóalj októberben Velika-Kladuča körülzárásának volt részese.⁶⁴

Az egykorú hivatalos kimutatások szerint az okkupáció során az osztrák-magyar csapatok mintegy 5000 fős veszteséget szenvedtek, a magyarországi csapatokra – amelyek minden fontosabb ütközetben részt vettek – ennek több mint fele, 2766 főnyi veszteség esett.⁶⁵ A valóságban azonban ez a szám 3300 halottra, 6700 sebesültre, és 110.000 betegre rúgott.⁶⁶

1881. november 4-én a dunai birodalomban kihirdették a Dalmáciára, Bosznia-Hercegovinára vonatkozó véderőtörvényeket. Az osztrák-magyar uralommal elégedetlen okkupált tartományok lakói nem fogadták el a kötelező katonai szolgálatot.

1882 januárjában Hercegovinára, Dél-Dalmáciára és Bosznia déli részére kiterjedő nyílt fegyveres felkelés tört ki mintegy tízezer, nagyrészt szerb paraszt részvételével, amelynek központja a dél-dalmáciai Krivošije volt.

A hadvezetés jelentős katonai erőt vonultatott fel. A felkelők leverésére kirendelt, Stephan von Jovanović altábornagy vezette 60.000 fős hadtest majdnem felét magyar alakulatok tették ki.⁶⁷ Kötelékébe tartozott többek között hét magyar gyalogezred és egy vadászzászlóalj (a komáromi 12., a karánsebesi 43., a gyulafehérvári 51., a marosvásárhelyi 62., az ungvári 66., az eperjesi 67.,

---

⁶¹ Pilch Jenő, 1933. 400-406., 464.

Vécsey József (1822–1890): osztrák-magyar altábornagy az okkupáció idején, később tábornagyszernagy.

Hadzsi Loja (1841–1887): a boszniai felkelés vezére 1878-ban, öt évet töltött a jوسفstadti börtönben, 1884-től Mekkában élt.

⁶² Hajdu Tibor, 1999. 76.

⁶³ Berkó István, 1928. 233.

⁶⁴ Bánlaky József, 1942. 527.

⁶⁵ Berkó István, 1926. 65. Összesen elesett 868, megsebesült 3664, eltűnt 268, a magyar csapatoknál elesett 485, megsebesült 2152, eltűnt 129 fő.

⁶⁶ Bencze László, 1987. 220

⁶⁷ Hajdu Tibor, 1999. 76.

a trencsényi 71. gyalogezred, a budapesti 24. vadászzászlóalj), továbbá nyolc magyar tüzérüteg és 4 vartüzérszázad. Elgondolkodtató az a tény, hogy az osztrák-magyar reguláris csapatok a győzelmet a gyengén felszerelt, gerillaharcot folytató felkelők ellen elkeseredett harcok árán, csupán fél év múlva, június végére tudták végleg kivívni.⁶⁸

A dualista állam hadseregének az 1882-es felkelés leverése után az első világháború kitöréséig többször már nem volt alkalma hadműveletekben részt venni. A XIX. század utolsó éveitől 1914-ig több helyi háború, az európai nagyhatalmak egységes fellépését igénylő nemzetközi békefenntartó akció, továbbá háborús összecsapással fenyegető katonai-politikai válság zajlott le a világ számos pontján. Ausztria-Magyarország hadereje valamilyen formában természetesen ezekben is részt vett, illetve érintve volt.

A dualizmus korszakában két nagyobb nemzetközi békefenntartó vállalkozásnak is részese volt az osztrák-magyar haderő és benne a magyar katonák. Az 1897 februárja és 1898 áprilisa közötti, török-görög ellentétekből fakadt krétai-válság során a dunai birodalom összesen 19 hajóval, köztük a KAISERIN UND KÖNIGIN MARIA THERESIA cirkálóval és a SEBENICO torpedórombolóval vett részt a sziget blokádjában. Egy 360 fős tengerészgyalogos századdal, majd a Cilliből kiegészült 87. közös gyalogezred trieszti II. zászlóaljának közel 700 emberével pedig (más nagyhatalmak egységeivel együtt) a szárazföldön rendfenntartó feladatokat hajtott végre.⁶⁹

Az 1912-13-as első Balkán-háború idején az észak-albániai Szkutari városának jövőbeni hovatarozása miatt kirobbant válság (1913 március-május) során, a Montenegró és Észak-Albánia partjai előtti nemzetközi tengeri blokádban (1913 április-május közepe) a Monarchia hét nagyobb és több kisebb flottaegysége vett részt. 1913 május közepe és 1914 augusztusa között Szkutari és környékének megszállásában, valamint a rendfenntartásban a dunai birodalom először egy 300 fős tengerészgyalogos különítménnyel, majd a Cilliből rekrutálódott 87. gyalogezred több mint 500 fős polai 4. zászlóaljával képviseltette magát.⁷⁰

A dunai birodalom a külpolitikai nyomásgyakorlás eszközeként a Bosznia-Hercegovina egyoldalú bekebelezése nyomán 1908 októberétől-1909 márciusáig tartó ún. annexiós-válság során Szerbia, majd a Szkutari-válság alkalmá-

---

⁶⁸ Pilch Jenő, 1933. 410-411.; Berkó István, 1926. 65-66.

⁶⁹ Magyarország az első világháborúban 2000, 395-396.

⁷⁰ Balla Tibor: Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai részvétele a Scutari-válság rendezésében. In: HK 1997/3. szám. 435-459.

val 1913. május 3-án, Montenegró ellen hajtott végre részleges mozgósítást, amelyek együttesen egymilliárd koronájába kerültek.⁷¹

A kínai boxer-felkelés (1900 június-1901 szeptember) leverésében Ausztria-Magyarország a többi európai nagyhatalom, valamint az Egyesült Államok és Japán csapataihoz csatlakozva mintegy 500 fős, hadihajókról partra szállított tengerészkülönítménnyel vett részt. 1900. szeptember 19-én a Peitang erőd elfoglalásánál a k.u.k. haditengerészet ASPERN cirkálójáról partra tett 10 fős részleget Pap Lajos tengerészhadapród irányította. Pap és néhány matróz a harc közben aknára lépett és életét veszítette.⁷²

Az 1899-1902 között lezajlott angol-búr háborúban 14 magyar önkéntes harcolt a búrok oldalán. Korábban közülük többen a közös hadsereg tényleges tisztjei voltak, pl. Janssen Lajos, péchújfalui Péchy Tibor, Simon Vilmos.⁷³

A XIX. és XX. század fordulóját követő jelentősebb helyi háborúkban hivatalos megfigyelőként, illetve mint katonai attasék vettek részt magyar származású tisztek, pl. Csicseric Miksa alezredes az orosz, Dáni Béla százados a japán oldalon az 1904-05-ös orosz-japán; Tánczos Gábor alezredes, Windischgraetz Lajos herceg tartalékos főhadnagy az 1912-13-as első Balkán-háborúban.⁷⁴ Sajnálatos módon az általuk gyűjtött harctéri tapasztalatokat,

---

⁷¹ Deák István, 1993. 101.

⁷² Józsa Sándor: *Kína és az Osztrák-Magyar Monarchia*. Akadémiai Kiadó. Bp., 1966. 113-115.

⁷³ Erwin A. Schmidl: *Österreicher im Burenkrieg, 1899–1902*. Dissertation, eingereicht an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. 1980. 224-254.

Janssen Lajos (1875–?): császári és királyi tartalékos hadapród tiszthelyettes volt 1899-ben, önkéntesként harcolt a búrok oldalán 1900-ban, később tartalékos hadnagy 1906-ig. Péchy Tibor, péchújfalui (1868–1920): császári és királyi huszár főhadnagy 1896-ig. 1900-ban ön-kéntesként harcolt a búrok oldalán, majd Európában földmérőként dolgozott.

Simon Vilmos (1875–1935): gyalogsági tartalékos hadnagy a közös hadseregben, 1898-ban. Önkéntesként harcolt a búrok oldalán, később hírlapíróként tevékenykedett.

⁷⁴ Csicseric Miksa (1865–1948): osztrák-magyar alezredesként katonai attasé az orosz-japán háborúban a mandzsúriai orosz hadseregnél. Az I. világháborúban gyalogsági tábornok, majd 1941-ben horvát vezérezredes.

Dáni Béla (1868–1921): 1904–1910 között százados-örnagyként osztrák-magyar katonai attasé Tokióban, 1904–1905-ben hadiattasé az I. japán hadsereg főhadiszállásán Mandzsúriában. Az I. világháborúban vezérőrnagy, 1920-ban magyar királyi honvéd altábornagy.

Tánczos Gábor (1872–1953): alezredesként 1912 őszétől osztrák-magyar katonai attasé Görögországban, 1912 végéig katonai megfigyelő az első Balkán-háborúban. Az I. világháborúban vezérőrnagy, 1941-ben magyar királyi honvéd címzetes vezérezredes.

Windischgraetz Lajos, herceg (1882–1968): tartalékos főhadnagyként osztrák-magyar hadiattasé 1912 végéig bolgár oldalon az első Balkán-háborúban. 1918-ban magyar tárca nélküli miniszter, 1925-ben a magyar frankhamisítási per fővádlottja.

valamint a hadműveletekből levont és írásban megfogalmazott tanulságokat a bécsi vezérkar a haderő fejlesztése során alig vette figyelembe, többek között ezért sem volt megfelelően felkészülve a császári és királyi hadsereg és a két honvédség 1914-ben a világháborúra.

A MAGYAR ALAKULATOK KARHATALMI BEVETÉSEI

A dualizmus korszakában a karhatalmi, rendfenntartó feladatokat általában a közös hadsereg alakulatai látták el Magyarországon. A magyar királyi honvédséget csak akkor alkalmazták ilyen célból, ha helyben vagy a közelben császári és királyi csapatok nem, vagy csak kis számban állomásoztak.

A karhatalom rendeltetése az volt, hogy a hatósági közegeket védelmezze és rendelkezéseiknek a szükséges nyomatékot adja, de csak akkor, ha a rendőrség és csendőrség erői a rend fenntartására, vagy helyreállítására nem voltak elégségesek. Kirendelése a magyar belügyminiszter révén, az illető hadtestparancsnokság közbeiktatásával történt. Fegyveres erőszakot csak indokolt esetben lehetett alkalmazni, ha például az alakulatot már ténylegesen fenyegették, vagy megtámadták. A kirendelt csapatok élelmezéséről és elhelyezéséről a helyi hatóságok gondoskodtak. A honvéd alakulatokat a bel- vagy a honvédelmi miniszter vezényelhette ki.

A honvéd lovasságot a korszakban előszeretettel alkalmazták karhatalmi feladatokra. Így árvizek és egyéb természeti katasztrófák (pl. az 1879-es nagy szegeci árvíz, vagy az ugyanabban az évben Szatmár vármegyét sújtó sáskajárás) esetén segítségnyújtásra és mentésre, országgyűlési képviselő- és helyhatósági választások alkalmával, rablók, körözött személyek elfogására, politikai tüntetések és zavargások bekövetkeztekor különböző közintézmények és fontosabb középületek (pl. laktanyák, elöljáróságok), illetve hivatalos személyek védelmére vették igénybe alakulatait. Parancsnokul mindig tisztet jelöltek ki.⁷⁵

A közös hadsereg egységeinek bevetésére számtalan példa akad. Példának okáért az 1880. januári budapesti tüntetések ellen az aradi 33. és az eperjesi 67. közös gyalogezredek; az 1883. augusztus 8-i és 10-i Budapesten végbement demonstrációk idején a marosvásárhelyi 23. vadászszázalóalj és az újvidéki 6. gyalogezredet alkalmazták. Az 1886. június 8-án a fővárosban zajló tüntetés megfékezésére egy közös huszárszázadot, valamint a kaposvári 44., továbbá a szolnoki 68. közös gyalogezred egységeit rendelték ki.

---

⁷⁵ Balla Tibor, 2000. 123-125.

A választásokon a rend fenntartására az 1890-es években többször is kivezényelték a hadsereget. Alkalmazták az erősödő munkás, földmunkás mozgalmak féken tartására, tüntetések felosztatására (pl. 1891-ben az orosházi, battonyai, békéscsabai eseményeknél, szuronyrohammal és figyelmeztető lövésekkel). A katonaság kirendelése sztrájkok alkalmából is megtörtént, mint pl. 1892. novemberében a stájerlaki bányászsztrájknál, ahol a közös hadsereg egységei mellett a verseci 7. honvéd gyalogezred oravicai 2. zászlóaljának két századát is felhasználták. A kivezényelt századok óvatosabban és körültekintőbben jártak el, mint a brutálisabb csendőrség.⁷⁶

A honvédség alkalmazására is jó néhány példát említhetünk a korszakból. Az állandósult balkáni-válság és az orosz-török háború miatt, 1876-1880 között a Monarchia Orsovától Zimonyig terjedő határszakaszán záróvonalat állított fel a hadvezetőség, ahol az ó-orsovai 86. honvéd gyalogzászlóalj határőrizeti feladatokat látott el.

Az 1912-13-as első Balkán-háború idején a lugosi 8. honvéd gyalogezred orsovai 3. zászlóalját a szerb határ lezárására alkalmazták. A kivezényelt honvédek állandó megfigyelő szolgálatot teljesítettek a Duna mentén.⁷⁷

1879. március 5-én a Petromány községben zajló bíróválasztáshoz a 3. honvéd huszárezred 3. századából egy 25 fős huszárkülönítményt rendeltek ki Csákovárról. A több száz fős tömeget kardlapozással oszlatták szét, a bírót pedig kiszabadították a sokaságból.

1912. május 23-án és 24-én az 1. honvéd huszárezred három százada Budapest belvárosában karhatalmi szolgálatot látott el, de kisebb incidenseket leszámítva rendfenntartó beavatkozásra nem került sor.⁷⁸

A KATONASÁG ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM VISZONYA

A közös hadsereg és a magyar társadalom viszonya a dualizmus első néhány évében eléggé kielezett volt, amíg az új hadseregszervezet alapjai nem tisztázódtak. Az első nagy megrázkódtatást az általános hadkötelezettség bevezetése és az első sorozások végrehajtása jelentette. A köznép a sorozások, az értelmiség és a polgárság az egyéves önkéntesi intézmény bevezetése ellen lá-

---

⁷⁶ Hajdu Tibor, 1999. 79., 84., 92., 111.; Berkó István, 1928. 465-466.

⁷⁷ Balla Tibor: Ada-Kaleh szigete osztrák-magyar fennhatóság alatt 1878-1918. In: HK 1999/1. szám. 21-52.

⁷⁸ Balla Tibor, 2000. 123., 125.

zadozott. A magyarországi társadalom viszonya a császári és királyi hadsereghoz az 1867-es kiegyezést követő egy évtizedben csupán lassú javulást mutatott. A fordulópontot Bosznia-Hercegovina katonai megszállása jelentette. A szállítási kötelezettség és a rekvirálás az 1878-as boszniai okkupáció során a Magyarország déli részén, illetőleg a Horvátországban élő polgári lakosságra nagy terheket rótt, olyannyira, hogy Pest és Somogy vármegye megtagadta a kért fogatok kiállítását. A hadjárat sikeres befejezése után a hadsereg és a közös tisztikar presztízse növekedett a magyar társadalomban.

Az osztrák-magyar hadsereg 1883 januárja óta érvényben lévő új szervezete a magyar politikusokat és a társadalmat elégedettséggel töltötte el. Onnantól kezdve Magyarország területén – szinte kivétel nélkül – csak magyar kiegészítésű ezredek állomásoztak, általában azon a területen, ahonnan újoncaikat sorozták. Az egyre csökkenő mértékben előforduló beszállásolásoknál (a magyar városokban az 1880-as években megindult nagyarányú kaszárnyaépítkezéseknek köszönhetően) csupán ezeket a csapatokat kellett a lakosságnak elviselnie. Szükség esetén karhatalomként is ezen alakulatokat vetették be.⁷⁹

A dualizmus időszakában a fegyveres erő védelmi és rendfenntartó feladata mellett reprezentatív szerepe is rendkívül fontos volt. Az osztrák-magyar haderő a mindennapi életben szinte mindenütt jelen volt: a katonákkal az emberek nem csak a laktanyák előtt posztolva és azok falain belül, hanem a legeldugottabb vidéki falvakban is találkozhattak, többnyire a beszállásoláskor, vagy a csapatok átvonulásakor. A katonaság egyaránt jelen volt a különböző világi, egyházi és udvari ünnepeken, gyászszertartásokon, parádékon valamint a minden évben megrendezésre kerülő őszi gyakorlatokon. A magyar fővárosban állomásozó császári és királyi valamint honvéd gyalogezredek az uralkodó budai palotája előtt díszőrséget álltak. A nagyobb vidéki városokban a katonazenekarok hétvégén, illetve ünnepnapokon térzenét és koncerteket adtak, a hallgatóság legnagyobb meglepedésére. A színes egyenruhát és a kardbojtjukon Ferenc József nevének kezdőbetűit viselő snájdig katonatisztek elmaradhatatlan résztvevői voltak az úri társaság rendezvényeinek: bálóknak, fogadásoknak, vadászatoknak, esküvőknek, jótekonysági összejöveleteknek. Párbajaik kimenetele a közvéleményt élénken foglalkoztatta, a nevesebbekről a sajtó is hírt adott, sőt az események több író is megihlettek. A gazdagabb polgári és nemesi családok lányai örömmel léptek frigyre a jó partinak számító, tisztes megélhetést és kiszámítható jövőt ígérő, belátható időn belül biztos

---

⁷⁹ Hajdu Tibor, 1999. 63-85.

karriert befutó katonatisztekkel, annak ellenére, hogy a házassági kauciót általában az ara családja fizette ki. A Monarchia fegyveres ereje természetesen képviseltette magát az 1873-as bécsi világkiállításon – pl. a LEITHA és a MAROS, egy évvel korábban szolgálatba állított, Óbudán épített dunai monitorokkal –, továbbá magától értetődően az 1896-ban Budapesten rendezett millenniumi kiállításon, ahol külön pavilonokban győződhettek meg a látogatók a haderő ütőképességéről.

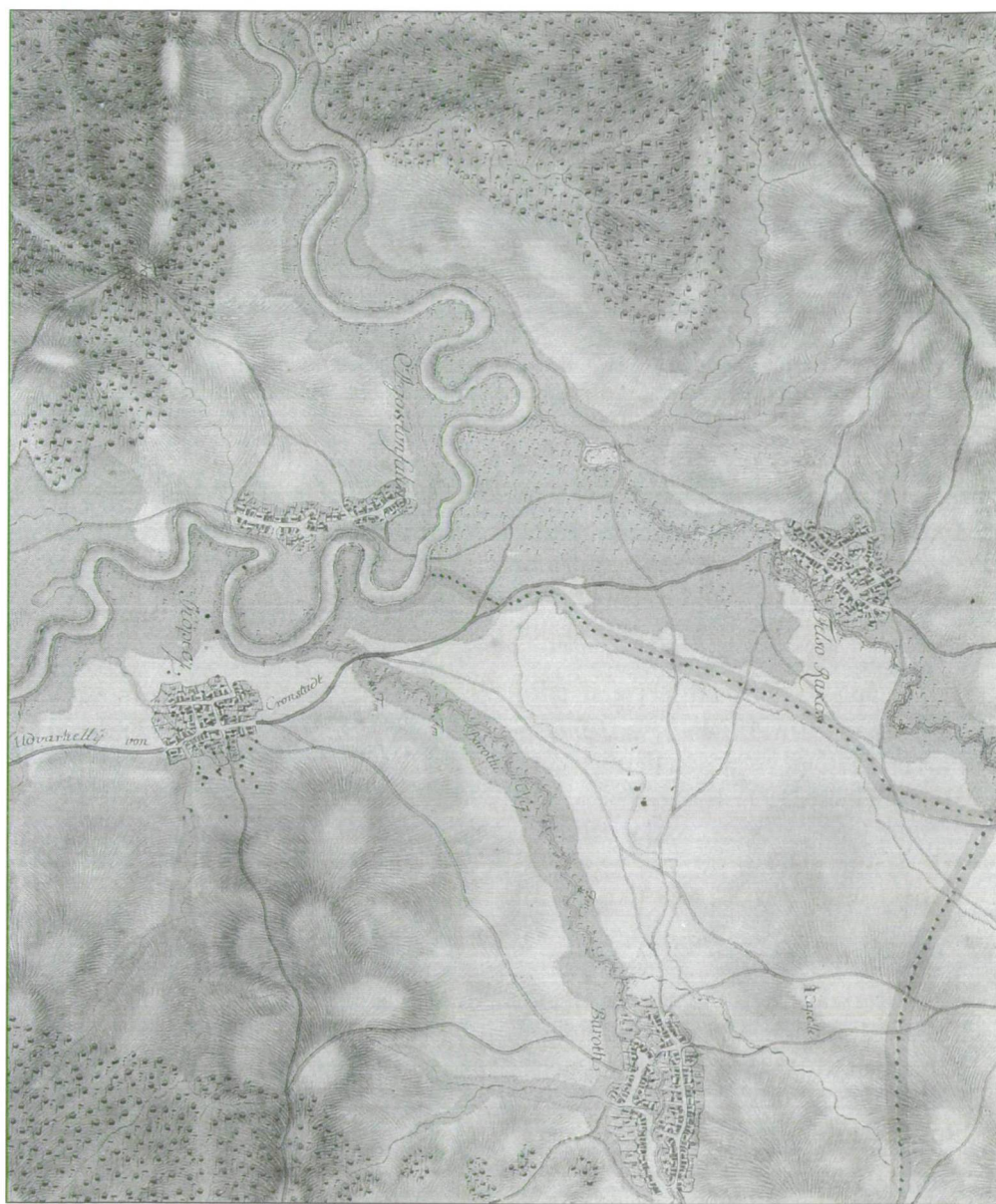
ÖSSZEGZÉS

Az 1867 óta létező Osztrák-Magyar Monarchia haderejének állapota és szerepe nagyjából megfelelt a birodalom nagyhatalmi állásának. Megállapíthatjuk, hogy a dualista állam és az annak védelmét elsődlegesen ellátó közös hadsereg fenntartása és erősítése – a nemzeti haderőnek tekintett honvédség mellett – Magyarország létérdeke volt. Az ország lakosságához képest megfelelő arányban képviseltette magát a közös fegyveres erőben, a mindenkori kvóta arányában járult hozzá kiadásaihoz. Az 1867 és 1914 közötti időszakban a haderő, illetve a közös hadsereg vezetői, tábornokai között szinte alig akadt néhány magyar születésű (a tábornokok és a törzstisztek mindössze 4-5 százaléka), nem úgy a birodalmat irányító politikusok és közös miniszterek sorában (kivéve a hadügyminisztereket, akik között egy magyar sem volt). Ebből adódóan az ország kisebb befolyással bírt a katonai döntések meghozatalára, mint amilyen súlya alapján megillette volna, viszont dominánsabb volt a közös külpolitika és a pénzügyek irányításában, valamint a gazdaság egyes területein. A fegyveres erő a társadalomban nem kapott olyan jelentős szerepet, mint Németországban, azonban reprezentatív funkciója mindvégig erős maradt. Társadalmi megbecsültsége fokról-fokra növekedett, míg aztán 1914 augusztusában a haza megmentésének jelszavával önkéntesek tömegei özönlöttek a Monarchia zászlai alá.

A császári és királyi hadsereg, valamint a honvédség magyar tisztjei és katonái 1869-1914 között több hadjáratban, fegyveres konfliktusban, békefenntartó misszióban bizonyították rátermettségüket, bátorságukat, és sokan közülük hazájuktól távol, idegen földön haltak meg a dunai birodalom érdekeiért.

RÖVIDÍTÉSEK

- Az 1868. évi honvédelmi törvények:** *Az 1868. évi honvédelmi törvények.* Pest, 1869.
- Balla Tibor, 2000.:** BALLA TIBOR: *A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914.* Bp., 2000.
- Berkó István, 1926.:** BÁTI BERKÓ ISTVÁN: *A magyarság a régi hadseregben.* Bp., 1926.
- Berkó István, 1928.:** BERKÓ ISTVÁN szerk.: *A magyar királyi honvédség története 1868–1918.* Budapest. 1928.
- Bencze László, 1987.:** BENCZE LÁSZLÓ: *Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban.* Bp., 1987.
- Bánlaky József, 1942.:** DOBERDÓI BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme.* 22. rész. I. Ferenc József háborúi. Az 1848/49. évi magyar szabadságharcot kivéve. 1848-1882. Bp., 1942.
- Deák István, 1993.:** DEÁK ISTVÁN: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918.* Bp., 1993.
- Galántai József, 1985.:** GALÁNTAI JÓZSEF: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867–1918.* Bp., 1985.
- Die Habsburgermonarchie 1987.:** WANDRUSZKA, ADAM – URBANITSCH, PETER szerk.: *DIE HABSBURGERMONARCHIE 1848 – 1918. Band V. Die bewaffnete Macht.* Wien. 1987.
- Hajdu Tibor, 1989.:** HAJDU TIBOR: *Hivatásos és tartalékos tiszték a Monarchia hadseregében.* In: *A magyar katonatiszt (1848–1945).* Szerk.: HAJDU TIBOR. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 5. Bp., 1989.
- Hajdu Tibor, 1999.:** HAJDU TIBOR: *Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei.* *História Könyvtár.* Monográfiák 10. Bp., 1999.
- HK:** *Hadtörténelmi Közlemények*
- Katus László, 2000.:** KATUS LÁSZLÓ: *A közös hadsereg a dualista rendszerben.* In: RÁCZ ÁRPÁD szerk.: *Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján.* Bp., 2000.
- Magyarország az első világháborúban 2000.:** *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs.* Főszerkesztő SZIJJ JOLÁN. Bp., 2000.
- Pilch Jenő II. 1933.:** PILCH JENŐ szerk.: *A magyar katona. Vitézségünk ezer éve.* Bp., 1933. II. k.
- Rendeleti Közlöny:** *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára.* Hivatalos kiadás. Bp., 1890., 1912., 1914.
- Ságvári György, 1994.:** SÁGVÁRI GYÖRGY: *Az Osztrák-Magyar Monarchia szárazföldi haderejének egyenruházata a hadszervezet tükrében az első világháború előestéjén.* Kandidátusi értekezés. Bp., 1994.

Háromszék